

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ISBN : ๙๗๘-๖๑๖-๓๐๐-๘๖๖-๔

พุทธปรัชญาเถรวาท

Theravada Buddhist Philosophy

ผศ.ดร.จารุกิตติ์ พิริยสุวัฒน์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ISBN ๙๗๘-๖๑๖-๓๐๐-๘๖๖-๔

9 786163 008664

จัดพิมพ์โดย : วิทยาลัยสงฆ์ไทย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

South Sea
P. 123456789

หน้าปก

พุทธปรัชญาเถรวาท

Theravada Buddhist Philosophy

บรรณาธิการและเรียบเรียงโดย

- : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จารุกิตติ์ พิริยสุวัฒน์
- : ผู้รับผิดชอบหลักสูตรพุทธศาสนาธรรมหามบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
- : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

ทีมปรึกษา

- : พระพรหมวัชรธีรอาจารย์, ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : พระเทพปารเมธี, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร
- : พระเมธีวราญาณ, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : พระราชพัฒนวัชรบัณฑิต, รศ.ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์
- : พระสุทิวาชีเรนธิ, พร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น
- : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- : วิทยาเขตศรีล้านช้าง

คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

- : รศ.สุภาวิญญ์ วิรวม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : รศ.ดร.รัตน์ ปิณฑุภา วิทยาลัยสงฆ์เลย
- : รศ.ดร.สุพัตร์ อนันต์จารย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
- : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- : วิทยาเขตศรีล้านช้าง

- ISBN : ๙๗๘-๖๑๖-๓๐๐-๘๖๖-๕
- พิสูจน์อักษร : นายเอกลักษณ์ ครุทิพย์
- ออกแบบปก : นายอดิพนธ์ ศรีสุคนธ์
- พิมพ์ครั้งที่ ๑ : กันยายน ๒๕๖๗ จำนวน ๒๐๐ เล่ม
- ราคา : ๓๒๐ บาท
- จัดพิมพ์โดย : วิทยาลัยสงฆ์เลย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๑๑๙ หมู่ ๕ ตำบลศรีสองรัก อำเภอเมือง จังหวัดเลย ๔๒๑๐๐.

โทร. ๐๔๒-๐๓๕-๖๓๐ / ๐๘๕ - ๔๓๙๔-๓๕๖๕

: Mail: Jirakitpong@hotmail.com ลิขสิทธิ์หนังสือเล่มนี้เป็นของ ผศ.ดร.จารุกิตติ์ พิริยสุวัฒน์

คำนำ

วัตถุประสงค์เบื้องต้นของผู้เขียนเพื่อให้บุคคลทั่วไปที่ให้ความสนใจในประวัติ และพัฒนาการของพุทธปรัชญาเถรวาทในด้านอภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ตรรกศาสตร์และปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธปรัชญาเถรวาท พร้อมกับการศึกษาเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแนวคิดปรัชญาตะวันตกและปรัชญาร่วมสมัยอื่น ๆ

ผู้เขียนหวังว่าหนังสือเล่มนี้仍将ประโยชน์ในการเป็นแนวทางการศึกษาพุทธปรัชญาเถรวาทพอสมควร หากผู้ศึกษาต้องการศึกษาที่ให้ละเอียดยิ่งขึ้นไปควรไปศึกษาในรายละเอียดในเรื่องนั้น ๆ ยิ่งขึ้นไป อนึ่งหากมีข้อบกพร่องหรือผิดพลาดประการใด เกิดขึ้นในส่วนต่าง ๆ ของเอกสารต้องขออภัยมา ณ โอกาสนี้

ทำยนี้ขอกราบขอบพระคุณ พระครูใบฎีกาทวีศักดิ์ นรินโท (ใต้ศรีโคตร) ที่อนุเคราะห์ข้อมูลด้านวิชาการ เป็นที่ปรึกษาด้าน ปรัชญาสังคมและการเมือง ของพุทธปรัชญาเถรวาท และ คณะผู้บริหาร คณาจารย์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย ทุกท่าน

ผศ.ดร.จารุกิตต์ พิริยสุวัฒน์

๗ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ.....	ก
สารบัญ.....	ข
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ช
 บทที่ ๑ แนวความคิดเกี่ยวกับปรัชญาทั่วไป.....	๑
ความหมายของปรัชญา.....	๑
มูลเหตุของการเกิดปรัชญา.....	๔
ลักษณะทั่วไปของปรัชญา.....	๕
สาขาของปรัชญา.....	๖
ลัทธิปรัชญา.....	๑๐
แหล่งกำเนิดของความคิดทางปรัชญา.....	๑๔
แนวคิดของปรัชญาตะวันตก.....	๑๘
แนวคิดของปรัชญาตะวันออก.....	๒๔
ความแตกต่างระหว่างปรัชญาตะวันออกกับตะวันตก.....	๒๘
แนวคิดของพุทธปรัชญา.....	๓๐
สรุปท้ายบท.....	๓๕
คำถามท้ายบท.....	๓๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท.....	๓๘
 บทที่ ๒ วรรณคดีก่อน ร่มสมัย และหลังพุทธกาล.....	๓๙
ปรัชญาอินเดีย.....	๔๐
ปรัชญากรีก ร่มสมัย และหลังพุทธกาล.....	๕๒

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง

ทรงสนะร่วมสมัยพุทธกาล.....	๖๔
สรุปท้ายบท.....	๗๐
คำถามท้ายบท.....	๗๒
เอกสารอ้างอิงประจำบท.....	๗๓

บทที่ ๓ พุทธปรัชญาเถรวาท.....	๗๕
ความหมายและขอบเขตการศึกษาพุทธปรัชญา.....	๗๖
การแยกนิกายของพระพุทธศาสนา.....	๗๘
พระพุทธศาสนากับพุทธปรัชญา.....	๘๒
ลักษณะของพุทธปรัชญาเถรวาท.....	๘๗
พระไตรปิฎกกับพุทธปรัชญา.....	๙๓
สรุปท้ายบท.....	๙๖
คำถามท้ายบท.....	๙๘
เอกสารอ้างอิงประจำบท.....	๙๙

บทที่ ๔ อภิปรัชญาในพุทธปรัชญาเถรวาท.....	๑๐๑
ความหมายของอภิปรัชญา.....	๑๐๒
อภิปรัชญากับศาสนา.....	๑๐๖
อภิปรัชญาในพุทธปรัชญาเถรวาท.....	๑๐๙
ทรงสนะทางอภิปรัชญาของพระพุทธศาสนา.....	๑๒๐
วิเคราะห์อภิปรัชญาในพระไตรปิฎก.....	๑๓๔
ข้อแตกต่างของอภิปรัชญาตะวันตกกับ.....	๑๓๕

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง

สรุปท้ายบท.....	๑๓๖
คำถามท้ายบท.....	๑๓๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท.....	๑๓๘
บทที่ ๕ ญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท.....	๑๓๙
ความหมายของญาณวิทยา.....	๑๔๐
แนวคิดเชิงญาณวิทยาทั่วไป.....	๑๔๓
แนวคิดญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท.....	๑๕๐
บ่อเกิดแห่งความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท.....	๑๖๖
เกณฑ์ที่ใช้ตัดสินความรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาท.....	๑๗๔
สรุปท้ายบท.....	๑๘๒
คำถามท้ายบท.....	๑๘๕
เอกสารอ้างอิงประจำบท.....	๑๘๖
บทที่ ๖ จริยศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท.....	๑๘๗
ความหมายของจริยศาสตร์.....	๑๘๘
ขอบเขตของการศึกษาจริยศาสตร์.....	๑๙๔
ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ในพุทธเถรวาท.....	๑๙๕
เกณฑ์ตัดสินจริยศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท.....	๒๐๔
ความแตกต่างระหว่างศาสนาและจริยศาสตร์.....	๒๑๓
การประยุกต์ใช้พุทธจริยศาสตร์ในชีวิตประจำวัน.....	๒๑๔

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง

สรุปท้ายบท.....	๒๑๕
คำถามประจำบท.....	๒๑๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท.....	๒๑๘
บทที่ ๗ สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท.....	๒๒๑
ความหมายของพุทธสุนทรียศาสตร์.....	๒๒๒
ประเภทของความงามของพระพุทธศาสนาเถรวาท.....	๒๒๙
ความเป็นมาของพุทธปรัชญาสุนทรียศาสตร์.....	๒๓๘
แนวคิดของสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท.....	๒๔๑
ความงามในพุทธปรัชญาเถรวาท.....	๒๔๕
ทฤษฎีทางพุทธสุนทรียศาสตร์เถรวาท.....	๒๔๙
ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับศีลธรรม	
ในพุทธสุนทรียศาสตร์.....	๒๕๒
เกณฑ์การตัดสินความงามในพุทธปรัชญาสุนทรียศาสตร์.....	๒๕๖
เปรียบเทียบสุนทรียศาสตร์ตะวันตกกับพุทธสุนทรียศาสตร์เถรวาท.....	๒๖๕
สรุปท้ายบท.....	๒๖
คำถามท้ายบท.....	๒๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท.....	๒๗

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง

บทที่ ๘ ปรัชญาสังคมและการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาท.....	๒๗๓
ความหมายและที่มาของปรัชญาการเมือง.....	๒๗๔
สภาพแวดล้อมทางสังคมและการเมืองอินเดีย	
ในสมัยพุทธกาล.....	๒๗๗
แนวคิดทางการเมืองในพุทธศาสนาเถรวาท.....	๒๘๒
ผู้ปกครองตามหลักพุทธศาสนาเถรวาท.....	๒๙๑
หลักธรรมส่งเสริมการปกครองในพุทธปรัชญาเถรวาท.....	๒๙๘
วิเคราะห์ทฤษฎีของพระธรรมปิฎกกับประชาธิปไตย.....	๓๐๙
สรุปท้ายบท.....	๓๑๕
คำถามท้ายบท.....	๓๑๖
เอกสารอ้างอิงประจำบท.....	๓๑๗
บรรณานุกรม.....	๓๑๙
ภาคผนวก.....	๓๒๕
ประวัติและผลงาน.....	๓๓๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

หนังสือเล่มนี้ได้ใช้ ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงโดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ที.ส. (ไทย) ๙/ ๑๗๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีสัณธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๗๐ หน้า ๕๖

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คำย่อ		พระสุตตันตปิฎก		ภาษา
		ชื่อคัมภีร์		
ที.ม. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มุลปณณาสกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มุลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.นิ. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นันทาวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ส.นิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นันทาวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขณธวาวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ส.ข. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขณธวาวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวาวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ส.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	องคฺตตรนิกาย	เอกกนิปตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อง.ติก. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	องคฺตตรนิกาย	ติกนิปตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อง.ติก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)

ช

อง.จตุกก.(บาลี)	= สุตตันตปิฎก	องคฺตฺตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคฺตฺตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตฺก.(บาลี)	= สุตตันตปิฎก	องคฺตฺตรนิกาย	สตุตฺกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อง.สตุตฺก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคฺตฺตรนิกาย	สัตตฺกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	องคฺตฺตรนิกาย	ทสกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคฺตฺตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	องคฺตฺตรนิกาย	เอกาทสกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกาทสก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคฺตฺตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	อิติวุตฺตกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	อิติวุตฺตกะ	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ. (บาลี)	= วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ. (ไทย)	= วิสุทฺธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

อง.เอกก.อ. (ไทย)	= อังคฺตฺตรนิกาย	มโนรฺถปุรณิ	เอกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.อ. (บาลี)	= องคฺตฺตรนิกาย	มโนรฺถปุรณิ	ทสกนิปาตอฎฺฐกถาปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก.อ. (ไทย)	= อังคฺตฺตรนิกาย	มโนรฺถปุรณิ	ทสกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ฎีกาพระวินัยปิฎก

วินย.ฎีกา (บาลี)	= วินยาลงการฎีกา	(ภาษาบาลี)
------------------	------------------	------------

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

ม.มฺ.ฎีกา (บาลี)	= มชฺฌิมนิกาย	ลีนตฺถปฺปกาสนิ	มูลปณฺณาสกฎีกา	(ภาษาบาลี)
ส.ม.ฎีกา (บาลี)	= สยฺยตฺตนิกาย	ลีนตฺถปฺปกาสนิ	มหาวคฺคฎีกา	(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

แนวความคิดเกี่ยวกับปรัชญาทั่วไป

ปรัชญาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาในเรื่องของความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติหรือแก่นแท้ของมนุษย์ โลกและทุกสรรพสิ่งอย่างลึกซึ้ง โดยใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความจริงหรือความรู้ที่แน่นอนรวมถึงการศึกษาแนวคิดของมนุษย์คนใดคนหนึ่งกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือยุคใดยุคหนึ่ง ซึ่งแนวคิดเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามสภาพความเป็นอยู่และสภาวะแวดล้อมของมนุษย์ในยุคนั้น ๆ จุดมุ่งหมายในการศึกษาปรัชญา คือ การแสวงหาความรู้และความจริงเกี่ยวกับมนุษย์โลกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกและทุกสรรพสิ่ง เพื่อแสวงหาชีวิต สังคม และการจัดการปกครองที่ดี โดยวิธีการคิดและถกเถียงกันด้วยเหตุผล ปรัชญาที่ศึกษาตามความมุ่งหมายนี้เราเรียกว่าปรัชญาทั่วไป

ในบทนี้จะได้กล่าวถึงความหมายของปรัชญามูลเหตุของการเกิดปรัชญา ลักษณะทั่วไปของปรัชญา สาขาของปรัชญาลัทธิของปรัชญา แหล่งกำเนิดของความคิดทางปรัชญา แนวคิดของปรัชญาตะวันตกแนวคิดของปรัชญาตะวันออกความแตกต่างระหว่างปรัชญาตะวันออกกับตะวันตกและแนวคิดของพุทธปรัชญา ดังต่อไปนี้

ความหมายของปรัชญา

ความหมายตามรูปศัพท์ คำว่า “ปรัชญา”^๑ เป็นคำศัพท์ที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงษ์ประพันธ์ (พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร) ได้ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อใช้คู่กับคำในภาษาอังกฤษที่ว่า “philosophy” ปรัชญาเป็นคำที่มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต ๒ คำ คือ

^๑ พลตรี, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงษ์ประพันธ์, อธิบายคำ “ปรัชญา” และ “อภิปรัชญา”, ในสมุดที่ระลึกวันราชาบัณฑิตยสถาน, ๓๑ มีนาคม ๒๔๘๖.

๑. ประ : ประเสริฐ

๒. ญาณ : ความรู้, รู้, เข้าใจ

เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันก็จะได้เป็น “ปรัชญา” (ปรัชญา) แปลว่า ความรู้อันประเสริฐ เป็นวิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง

และคำว่า “ปรัชญา” ตรงกับคำภาษาบาลีว่า “ปัญญา” มีรากศัพท์มาจาก ป (อุปสรรค = ทัว) + ญา (ธาตุ = รู้) เมื่อรวมกันแล้ว แปลว่า รู้ทั่ว, รู้รอบ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้นิยามความหมายของคำว่า “ปัญญา” หมายถึง “ความรู้แจ้ง, ความรอบรู้, ความสุขุม, ความฉลาด” และจากนิยามของคำว่า “ปรัชญา” มีความหมายว่า “วิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง” หมายความว่าปรัชญามีหน้าที่สืบเสาะหาความรู้เกี่ยวกับความจริงของสรรพสิ่งทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

ข้อสังเกตเกี่ยวกับนิยามของคำว่า “ปรัชญา” แม้ว่าไม่อาจนิยามความหมายของ “ปรัชญา” ได้ตรง หรือได้มติทางการหรือสากล เราบอกได้เพียงแต่ว่าปรัชญามีลักษณะอย่างไร แต่จะให้นิยามตายตัวเหมือนศาสตร์อื่นๆ เช่น ศาสนาหรือวิทยาศาสตร์ ฯลฯ คงไม่ได้แต่เรียกรวมกันว่า “ปรัชญา (Philosophy)” ได้แก่ สหวิทยาการ นั่นเอง

คำว่า “philosophy” ในภาษาอังกฤษนั้นได้มาจากคำภาษาฝรั่งเศสสมัยโบราณว่า “philosophie” ซึ่งมาจากคำภาษาละตินว่า “philosophia” (ฟิลโซเฟีย) ที่แผลงมาจากคำภาษากรีกว่า “philosophia” (ฟิลโซเฟีย) อีกต่อหนึ่ง

ดังนั้นคำว่า “philosophy” จึงมาจากคำภาษากรีก ว่า “philosophia” มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกว่า “philos (Love) + Sophia (wisdom)”^๖ ซึ่งแปลว่า “ความรักความรอบรู้” (Love of Wisdom)^๗

philos : Love (ความรัก)

sophia : Wisdom หรือ Knowledge (ความรู้, ปัญญา, ความฉลาด)

^๖New Webster's Dictionary, College Edition, 1979, p.1116.

^๗ พระราชวรมุนี (ประยูร ธมมจิตโต), ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

เมื่อรวมกันแล้วคำว่า “Philosophy” จึงหมายถึง “Love of Wisdom” แปลว่า ความรักปัญญา, ความรักในความรู้, ความรักในการแสวงหาความรู้ หรือ การใฝ่ใจในการแสวงหาความรู้

จากนิยามของคำว่า “Philosophy” แสดงถึงคุณลักษณะของมนุษย์ว่าเป็นสัตว์ที่มีคุณสมบัติพิเศษ คือ มีสติปัญญา (Intellectual) กล่าวคือมนุษย์เป็นสัตว์ต้องการอาหาร (เหมือนสัตว์) เพื่อบำรุงเลี้ยงร่างกาย แต่มนุษย์มีสติปัญญา มีความปรารถนาที่จะรู้ความจริง เพื่อตอบคำถาม “อะไร” และ “ทำไม” (Desire to know-Truth, What + why) เกี่ยวกับสาเหตุของเหตุการณ์และสิ่งที่เกิดขึ้น (Cause of event and happening) รอบตัวมนุษย์จึงหาคำตอบที่ “พอคิด, หาเหตุผลได้” เพื่อได้คำตอบ (What) และเหตุผล (Why)

ความหมายตามลักษณะเนื้อหา

ความหมายตามลักษณะของการใช้ “ปรัชญา” หมายถึง “แนวความคิด คติความเชื่อ หรือ ข้อคิดต่างๆ ในชีวิตประจำวัน” เช่น “ระยะทางนับหมื่นลี้ต้องเริ่มต้นจากก้าวแรก” “ความเพียรเป็นศัตรูแล้วเป็นมิตร” “หากคิดจะรักต้องรักด้วยปัญญา” “ถ้ารักอย่างหลงใหลผลคือโง่และเจ็บปวด” หรือ “รักสิบล้อต้องรอสิบล้อม” เป็นต้น

จากความหมายที่กล่าวมาสรุปได้ว่า “ปรัชญา” หมายถึง “โลกทรรศน์เกี่ยวกับภาวะที่มีอยู่ (Being) ในบริบทของสังคม” จากนิยามของคำ “Philosophy” นักปรัชญาทุกท่านลงมติเอกฉันท์ว่า “ปรัชญาหมายถึงอะไรกันแน่” แต่กระนั้นปรัชญาทั้งหลายนับตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงยุคปัจจุบัน ต่างมีแนวโน้มตรงกันว่า “ปรัชญา คือ วิทยาการค้นหาว่าอะไรเป็นความแท้จริง” (Ultimate Reality)^๔ ด้วยการใช้สติปัญญาของมนุษย์ตามหลักเหตุผลเพื่อบรรลุถึงความแท้งจริงดังกล่าว โดยแบ่งปรัชญาออกเป็นสามสาขาใหญ่ๆ คือ อภิปรัชญา (อะไรคือความจริง) ญาณวิทยา (จะรู้ความจริงได้อย่างไร) และคุณวิทยา (จะใช้อะไรมาตัดสินคุณค่า)

^๔ สมัคร บุราวาศ, วิชาปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

มูลเหตุของการเกิดปรัชญา

ปรัชญาเป็นเรื่องของความรู้ การแสวงหาความรู้ (Seeking Wisdom) และความรู้ที่ค้นพบแล้ว (Wisdom Sought) มูลเหตุของการเกิดปรัชญามีลักษณะดังต่อไปนี้

ขั้นการแสวงหา

“มนุษย์มีความสงสัยจึงตั้งคำถามแล้วคิดหาคำตอบอย่างมีเหตุผล” เราเรียกขั้นนี้ว่า “การคิดแบบปรัชญา”

๑) มนุษย์มีความสามารถในการคิด ปรัชญาเริ่มต้นมาจากความสงสัยต่อโลกต่อตัวเราเองต่อสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งนี้เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีความสามารถในการคิด (Man is a thinking animal—Aristotle)

๒) สิ่งที่มนุษย์สงสัยนั้นมีมากมาย เช่น เราเกิดมาทำไม ทำไมเราต้องตายตายแล้วไปไหน จะมีชีวิตเป็นอมตะไม่ได้พระเจ้าและจิตวิญญาณมีจริงหรือไม่ โลกเกิดขึ้นมาได้อย่างไรและเกิดมาจากไหนเราจะเชื่อสิ่งที่เห็นได้หรือไม่ เมื่อมนุษย์เราตายแล้วจะเป็น อย่างไรและไปอยู่ที่ไหน บาป บุญ คุณ โทษ นรก สวรรค์ มีจริงหรือไม่ ความดีคืออะไรความดีคืออะไร นิพพานมีจริงหรือไม่ หรือเราจะพ้นจากความทุกข์ได้อย่างไร

๓) โลกนี้มีความเป็นธรรมหรือไม่ รักแท้เป็นเช่นใดมีอยู่จริงหรือไม่ หรือเราจะรู้ได้อย่างไรว่าสิ่งไหนดีหรือชั่ว เราควรเชื่อหรือไม่เชื่ออะไร เราควรจะใช้ชีวิตอย่างไร มีจุดหมายอย่างไรและถ้าต้องเลือกระหว่างความสุขส่วนตัวกับความสุขส่วนรวมเราจะตัดสินใจอย่างไร เป็นต้น

๔) เมื่อมนุษย์สงสัยหรือเกิดความอยากรู้อยากเห็น เขาจึงตั้งคำถามและพยายามแสวงหาคำตอบโดยใช้ความคิดด้วยเหตุผล ซึ่งอาจจะเป็นแค่คำตอบเพื่อสนองความอยากรู้ (อะไร ทำไม) หรืออาจจะเป็นคำตอบเพื่อเป็นแนวทางในการใช้ชีวิตหรือแก้ปัญหาชีวิตก็ได้ (อย่างไร) “ปรัชญา” จึงเกิดขึ้น

๕) ความไม่รู้เป็นอารมณ์ของนักปรัชญา ปรัชญาเริ่มต้นที่ความไม่รู้ อาทิ เช่น นักปรัชญากรีกชื่อโสเครตีส (Socratis) ได้กล่าวไว้ว่า “สิ่งเดียวที่ข้าพเจ้ารู้ คือรู้ว่าข้าพเจ้าไม่รู้อะไรเลย”

ผลสืบเนื่องมาจากการแสวงหา

ในที่สุดมนุษย์ก็ได้ค้นพบคำตอบเกี่ยวกับความจริงที่เรียกว่า “ความรู้เชิงปรัชญา” การเกิดขึ้นของความคิดทางปรัชญาและวิชาปรัชญา ความคิดทางปรัชญาเกิดขึ้นมาพร้อมกับมนุษย์ส่วนวิชาปรัชญาเพิ่งมีขึ้นเมื่อประมาณ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว หลักฐานแรกคือคัมภีร์พระเวทของอินเดียเกิดขึ้นมาประมาณ ๓,๐๐๐-๓,๕๐๐ ปีมาแล้ว ส่วนทางโลกตะวันตกเริ่มต้นจากคำสอนของธาลีส (Thales : ๖๒๔-๕๕๐ ก่อน ค.ศ.) ซึ่งต่อมาธาลีสนั้นก็ได้รับการยกย่องว่าเป็น “บิดาของวิชาปรัชญา (Father of Philosophy)”

สรุปได้ว่า “ปรัชญา” หมายถึง “การแสวงหาความรู้ หรือ ความจริงเกี่ยวกับมนุษย์ โลก ธรรมชาติ และชีวิตด้วยการใช้เหตุผล”

ลักษณะทั่วไปของปรัชญา

๑ ลักษณะทั่วไปของปรัชญา มีดังนี้

- ๑) ปรัชญาเป็น “มารดาของศาสตร์ทั้งหลาย”
- ๒) ปรัชญามีลักษณะวิพากษ์
- ๓) ปัญหาทางปรัชญาเป็นปัญหาพื้นฐานของชีวิต
- ๔) ปรัชญาพยายามเรียนรู้ทุกสิ่ง ศึกษาทุกเรื่องเท่าที่สติปัญญามนุษย์จะ

อำนวย

๕) ปรัชญาแสวงหาโลกทัศน์และช่วยให้ความเชื่อของเรามีระบบ ทำให้เราพบ “จุดยืน” ของตัวเอง

๖) ความรู้เชิงปรัชญาเป็นความรู้แบบปลายเปิดที่ไม่มีคำตอบที่แน่นอนตายตัว

๗) ความรู้เชิงปรัชญา เป็นความรู้ขั้นทรงคนะส่วนตัวหรือการแก่งความจริงชื่อว่าเป็น “โลกทัศน์” (World View)

๘) ปรัชญาสนใจศึกษาทั้งสิ่งที่ประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ โดยไม่สนใจว่าสิ่งนั้นจะสามารถนำไปปฏิบัติได้หรือไม่ ถ้าเป็นแนวคิดเพื่อการปฏิบัติจะเรียกว่าปรัชญาชีวิต

๙) วิชาปรัชญาเป็นเรื่องของการคิดอย่างมีเหตุผลและมีระบบ ทำให้สามารถมองเห็นปัญหาและคำตอบที่คนทั่วไปมองไม่เห็นแต่วิชาปรัชญามีได้มีหน้าที่ตัดสินว่าลัทธิความเชื่อใดถูกต้องหรือผิดพลาด แต่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจว่าแต่ละลัทธิมีเหตุผลของตัวเองอย่างไร ส่วนการจะตัดสินว่าลัทธิใดถูกต้องหรือผิดพลาดอย่างไรเป็นเรื่องของผู้เรียนที่จะใช้วิจารณญาณของตน ทั้งนี้เพราะปรัชญามีได้สอนให้ “เชื่อ” แต่สอนให้รู้จัก “คิด”

ขอบข่ายของวิชาปรัชญา

สิ่งที่ปรัชญาศึกษาคือเรื่องที่มนุษย์แสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต โดยศึกษาว่าความจริงคืออะไร (ฉันคือใครและฉันอยู่ที่ไหน) เรารู้ความจริงได้อย่างไร (ฉันรู้จักและเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้อย่างไร) แล้วเราจะใช้ชีวิตอย่างไร (ให้สอดคล้องกับความจริงนั้น) (ฉันควรดำเนินชีวิตอย่างไรดี)

สาขาของปรัชญา

ปรัชญาทั่วไปแบ่งออกเป็น ๓ สาขาวิชา ได้แก่

๑. อภิปรัชญา (Metaphysics) หรือ ภววิทยา (Ontology)

เป็นสาขาวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับความจริง (Reality) เพื่อค้นหาความจริงอันเป็นที่สูงสุด (Ultimate reality) ว่าด้วยเรื่องธรรมชาติของโลกและจักรวาล และว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์ อะไรคือเนื้อแท้ของโลกโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรอะไรคือเนื้อแท้ของมนุษย์มนุษย์เป็นอิสระหรือไม่ ความจริงที่เกี่ยวกับธรรมชาติ จิตวิญญาณ รวมทั้งเรื่องของพระเจ้าอันเป็นบ่อเกิดของศาสนา

อภิปรัชญา (Metaphysics) เป็นสาขาวิชาที่เก่าแก่ที่สุดของปรัชญาที่ศึกษาว่าความจริงคืออะไร ภาพที่ปรากฏแก่สายตาทุกวันเป็นปรากฏการณ์ที่ซ่อนความเป็นจริงอะไรไว้เบื้องหลัง อภิปรัชญามุ่งแยกปรากฏการณ์ออกจากความเป็นจริง แม่น้ำที่เห็นว่ามันแต่ความจริงอาจกำลังไหลเชี่ยวในส่วนลึก ดังนั้นนักปรัชญาจึงสงสัยว่าโลกที่ปรากฏแก่สายตาของเราเป็นความจริงสูงสุดแล้วหรือ หรือว่าเป็นเพียงปรากฏการณ์หน้าฉากที่มีความจริงสูงสุดซ่อนอยู่เบื้องหลังนักปรัชญาตั้งสมมติฐานว่ามีความจริงสูงสุดเบื้องหลังปรากฏการณ์ธรรมชาติ แล้วเริ่มศึกษากันว่าความจริงสูงสุดนั้นคืออะไร ดังเดิม

ที่สุดของจักรวาล สารตั้งเดิมหรือปฐมภูตินั้นแหละเป็นจุดเริ่มต้นของจักรวาล งานของนักปรัชญาผู้พยายามตอบปัญหาเกี่ยวกับความจริงนี้เรียกว่าอภิปรัชญา นักปรัชญาได้ค้นพบความจริงสูงสุดแตกต่างกันไป ซึ่งพอจะสรุปพรรณนาแบ่งออกได้ ๓ กลุ่ม คือ

(๑) กลุ่มวัตถุนิยม (Materialism) มีเชื่อว่าความจริงแท้ของจักรวาล คือ สสารหรือพลังงาน ไม่ใช่จิต

(๒) กลุ่มจิตนิยม (Idealism) ความจริงสูงสุด คือ จิต สสารเป็นเพียงผลผลิตของจิต

(๓) กลุ่มทวินิยม (Dualism) ความจริงสูงสุดเป็นทั้งจิตและสสารเป็นอิสระจากกัน

อภิปรัชญาโดยทั่วไป ยังแยกออกเป็นสาขาย่อยอีก ๓ สาขา คือ

๑) สาขาภววิทยา (Ontology) สนใจศึกษาความจริงสากลของภาวะ (Being) ในฐานะความจริงสูงสุดของสรรพสิ่ง

๒) สาขาเทววิทยา (Theology) สนใจที่จะศึกษาความจริงเกี่ยวกับพระเจ้า (God) และความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับจักรวาล

๓) สาขาจักรวาลวิทยา (Cosmology) สนใจที่จะศึกษาความจริงเกี่ยวกับบ่อเกิดและโครงสร้างของจักรวาล (Cosmos)

ญาณวิทยา หรือ ทฤษฎีความรู้ (Epistemology)

ญาณวิทยาเป็นสาขาวิชาที่ศึกษาเพื่อแสวงหาคำตอบว่าเรารู้ความเป็นจริงได้อย่างไร ความรู้ที่ถูกต้องมีลักษณะอย่างไร อะไรคือลักษณะทั่วไปของความรู้ มนุษย์เรารู้ความจริงได้แค่ไหน ความรู้ได้มาทางไหน (มาจากประสบการณ์นิยมเหตุผลนิยม หรือ อัจฉนัตติกญาณนิยม)

ญาณวิทยา (Epistemology) คือทฤษฎีความรู้ (Theory of knowledge) ที่ศึกษาว่าเรารู้ความจริงได้อย่างไร ดังนั้นญาณวิทยาจึงสัมพันธ์กับอภิปรัชญา ญาณวิทยาจะตอบปัญหาว่าด้วยบ่อเกิดของความรู้ และมาตรการสำหรับตัดสินความถูกหรือผิดของความรู้

นักปรัชญาตะวันตกกล่าวถึงที่มาหรือบ่อเกิดของความรู้ไว้ ๓ ทาง ได้แก่

(๑) ผัสสาการ (Sensation) เป็นความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัสทั้งห้า คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส และการสัมผัส

(๒) เหตุผล (Reason) เป็นความรู้ที่เกิดจากการคิดตามหลักเหตุผลในจิตใจ

(๓) อัชฌัตติญาณ (Intuition) เป็นความรู้ที่ผุดขึ้นในจิตใจโดยตรง ถ้าเป็นความรู้จากญาณพิเศษเรียกว่าการตรัสรู้ (Enlightenment) ถ้าเป็นความรู้ที่ได้จากการคลไจของพระเจ้าก็เรียกว่าวัวร์ณ (Revelation)

ปัญหาที่ตามมาก็คือว่า บ่อเกิดของความรู้ทางไหนจึงเป็นความรู้ที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ในเรื่องนี้นักปรัชญามีความเห็นแตกต่างกันโดยแยกกันเป็น ๓ กลุ่มใหญ่คือ

(๑) ลัทธิประสบการณ์นิยม (Empiricism) เชื่อว่าประสาทสัมผัสนั้นเป็นมาตรการตัดสินความจริง

(๒) ลัทธิเหตุผลนิยม (Rationalism) เชื่อว่าเหตุผลเป็นมาตรการตัดสินความจริง

(๓) ลัทธิอัชฌัตติกญาณนิยม (Intuitionism) เชื่อว่าอัชฌัตติกญาณเป็นมาตรการตัดสินความจริง

คุณวิทยา (Axiology)

คุณวิทยาเป็นสาขาวิชาที่ศึกษาถึงเรื่องราวเกี่ยวกับคุณค่าหรือค่านิยม (Value) เช่น คุณค่าเกี่ยวกับความดีและความงาม มีอะไรเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาว่าอย่างไรดี อย่างไรงาม คุณวิทยาแบ่งสาขาออกได้ ดังนี้

๑) จริยศาสตร์ (Ethics) สาขาวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งที่มีความสัมพันธ์ต่อตนเองและต่อผู้อื่น โดยจะศึกษาว่าอะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตมนุษย์พึงแสวงหา อะไรควรเป็นอุดมคติของชีวิต อะไรคือเกณฑ์ตัดสินว่าสิ่งใดหรือการกระทำใด เป็นสิ่งที่ ดี ชั่ว ถูกหรือผิด ความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด มีจริงหรือไม่ และมีอยู่อย่างไร

จริยศาสตร์ (Ethics) เป็นสาขาปรัชญาที่ว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ และการแสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร จริยศาสตร์พยายามตอบปัญหา ๓ ประการ คือ

(๑) ปัญหาเรื่องความมีอยู่ของคุณค่า ได้แก่ นักปรัชญาพยายามตอบคำถามว่าความดีคืออะไร เช่น อริสโตเติลตอบว่าความดีคือความสุข ส่วนเอพิคิวรัสตอบว่าความดีคือความสุขสำราญ

(๒) ปัญหาเรื่องมาตรการตัดสินความดี ได้แก่ นักปรัชญาเสนอเกณฑ์ตัดสินความดีต่างๆ เช่น โสเครตีสเสนอความรู้ดีชอบชั่วดีเป็นเกณฑ์ตัดสินความดี ส่วนโปรแทกอร์สเสนอว่าความพอใจส่วนตัวของแต่ละคนเป็นเครื่องวัดความดี ใครพอใจเรื่องใดเรื่องนั้นก็ดีสำหรับเขา

(๓) ปัญหาเรื่องอุดมคติของชีวิตได้แก่การดำเนินชีวิตแบบใดจะดีที่สุด เช่น พวกสโตอิกตอบว่าการมีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติเป็นแบบชีวิตในอุดมคติ ส่วนอริสโตเติลตอบว่าการใช้ชีวิตคิดค้นปรัชญาคือแบบชีวิตที่ดีที่สุด เป็นต้น

๒) สุนทรียศาสตร์ (Aesthetic) สาขาวิชาที่การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของความงามและสิ่งทั้งามทั้งในงานศิลปะและในธรรมชาติ โดยศึกษาว่าความงามหรือคุณค่าทางสุนทรียะมีอยู่จริงหรือไม่ อย่างไร ศิลปะคืออะไร

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นสาขาปรัชญาที่ว่าด้วยความงาม และสิ่งทั้งามทั้งในงานศิลปะและในธรรมชาติ โดยศึกษาประสบการณ์คุณค่าทางความงาม และมาตรการตัดสินว่าอะไรงามหรือไม่งาม การตัดสินคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์มีได้ ๓ ลักษณะ คือ ความสวยงาม ความติดตาติดใจ และความเลอเลิศ นักปรัชญาหลายสำนักได้เสนอทฤษฎีเพื่ออธิบายว่าเพราะเหตุใดจึงมีการตัดสินว่าศิลปวัตถุประกอบด้วยลักษณะทั้งสามนั้นสุนทรียศาสตร์ แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ

(๑) กลุ่มอารมณ์นิยม (Emotionist) เชื่อว่าการตัดสินเกิดจากอารมณ์ที่เก็บกตไว้ในจิตได้สำนึก

(๒) กลุ่มเหตุผลนิยม (Rationalist) เชื่อว่าการตัดสินเกิดจากการเห็นความกลมกลืนไม่ขัดตา

(๓) กลุ่มสร้างสรรค์ (Creativist) เชื่อว่าการตัดสินเกิดจากความสามารถสร้างสรรค์ของมนุษย์

๓) ตรรกศาสตร์ (Logic) สาขาวิชาว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้เหตุผล นักปรัชญาเป็นผู้คิดอย่างมีเหตุผล การอ้างเหตุผลจุดบกพร่องของการนำเสนอเหตุผล ฯลฯ

ดังนั้นตรรกศาสตร์จึงเป็นเครื่องมือของนักปรัชญา เช่นเดียวกับคณิตศาสตร์เป็นเครื่องมือของนักวิทยาศาสตร์ นั่นคือนักวิทยาศาสตร์จำเป็นต้องรู้คณิตศาสตร์ เพื่อใช้คำนวณข้อมูลทางวิทยาศาสตร์อันใด นักปรัชญาก็จำเป็นต้องรู้ตรรกศาสตร์เพื่อใช้ค้นคิดและพิสูจน์ความรู้ทางปรัชญานั้น ตรรกศาสตร์ไม่ใช่ความรู้ทางปรัชญา แต่เป็นเครื่องมือแสวงหาและพิสูจน์ความรู้ของนักปรัชญา

ตรรกศาสตร์ก็เหมือนคณิตศาสตร์ตรงที่เกี่ยวกับการใช้เหตุผล แตกต่างกันตรงที่ว่าคณิตศาสตร์ใช้เหตุผลในตัวเลข แต่ว่าตรรกศาสตร์ใช้เหตุผลในภาษา โดยทั่วไปเราใช้ภาษาเพื่อสื่อสารกันได้ เพื่อแสดงเหตุผลก็ได้ในการสื่อสาร เราจจะรายงานเรื่องราวเรียบๆ ว่าเกิดอะไรขึ้น เช่น บอกว่า "ฝนตก" แต่ถ้าต้องการแสดงเหตุผล เราต้องหาหลักฐานมาสนับสนุนว่าทำไมจึงยืนยันเช่นนั้น และเหตุผลก็คือ "ถนนเปียกเพราะฝนตก" แต่ควรสังเกตว่าหลักฐานที่หามาสนับสนุน บางครั้งก็อ่อนหรือบางครั้งไม่เข้าประเด็น ดังนั้นจึงมีกฎเกณฑ์สำหรับตรวจสอบว่าการให้เหตุผลเช่นไรจึงใช้ได้และใช้ไม่ได้ การแสดงเหตุผลใดที่ดำเนินตามกฎเกณฑ์ก็ได้รับการยอมรับว่าใช้ได้ คือ "สมเหตุสมผล (Valid)" ส่วนการแสดงเหตุผลใดที่ฝืนกฎเกณฑ์ก็ถูกถือว่า "ไม่สมเหตุสมผล (Invalid)" ดังนั้นตรรกศาสตร์จึงเป็นวิชาที่วางกฎเกณฑ์การใช้เหตุผลนั่นเอง

ลัทธิของปรัชญา

ลัทธิของปรัชญาเป็นการจัดแบ่งกลุ่มจากแนวความคิดและความเชื่อของนักปรัชญากลุ่มต่างๆ แบ่งออกเป็น ๔ ลัทธิ ดังนี้

๑. ลัทธิจิตนิยม (Idealism)

ลัทธิจิตนิยมเป็นลัทธิปรัชญาที่เก่าแก่ที่สุดในบรรดาปรัชญาต่างๆ มีต้นกำเนิดพร้อมกับการเริ่มต้นของปรัชญา ปรัชญาลัทธินี้ถือเรื่อง "จิต" เป็นสิ่งสำคัญ มีความเชื่อว่าสิ่งที่จริงสูงสุดนั้นไม่ใช่วัตถุหรือตัวตน แต่เป็นเรื่องของความคิดซึ่งอยู่ในจิต (Mind) สิ่งที่เราเห็นหรือจับต้องได้นั้นไม่ความจริงที่แท้ความจริงที่แท้จะมีอยู่ในโลกของจิต (The world of mind) เท่านั้น ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นบิดาของแนวความคิดลัทธิปรัชญานี้คือ พลาโต (Plato) นักปรัชญาเมธีชาวกรีก ซึ่งมีความเชื่อว่าการศึกษาคือการพัฒนา

จิตใจมากกว่าอย่างอื่นเมื่อพิจารณาลัทธิปรัชญาลัทธิจิตนิยมในแง่สาขาของปรัชญาแต่ละสาขาจะได้ ดังนี้

๑) อภิปรัชญา ถือว่าเป็นจริงสูงสุดเป็นนามธรรมมากกว่ารูปธรรม ต้องพัฒนาคนในด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ

๒) ญาณวิทยา ถือว่าความรู้เกิดจากความคิดหาเหตุผล และการวิเคราะห์ แล้วสร้างเป็นความคิดในจิตใจส่วนความรู้ที่ได้จากการสัมผัสด้วยประสาททั้งห้าไม่ใช่ความรู้ที่แท้

๓) คุณวิทยา ถือว่าคุณค่าความดีความงามมีลักษณะตายตัวคงทนถาวรไม่เปลี่ยนแปลงในด้านจริยศาสตร์ ศิลธรรม จริยธรรมจะไม่เปลี่ยนแปลง ส่วนสุนทรียศาสตร์นั้นการถ่ายทอดความงามเกิดจากความคิดสร้างสรรค์และอุดมการณ์อันสูงส่ง

สรุปได้ว่า ปรัชญาลัทธิจิตนิยมเป็นการพัฒนาด้านจิตใจ ส่งเสริมการพัฒนาทางด้านคุณธรรม จริยธรรม และศิลปะต่างๆ

๒. ลัทธิวัตถุนิยมหรือสัจนิยม (Realism)

ลัทธิวัตถุนิยมเป็นลัทธิปรัชญาที่มีความเชื่อในโลกแห่งวัตถุ (The world of things) มีความเชื่อในแสวงหาความจริงโดยจิตตามแนวคิดของจิตนิยมอย่างเดียวนิพจน์ต้องพิจารณาข้อเท็จจริงตามธรรมชาติด้วย ความจริงที่แท้คือวัตถุที่ปรากฏต่อสายตา และสามารถสัมผัสได้ สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นพื้นฐานของการศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์ บิดาของลัทธินี้คืออริสโตเติล นักปราชญ์ชาวกรีก ลัทธิปรัชญาสาขานี้เป็นต้นกำเนิดของการศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์เมื่อพิจารณาปรัชญาลัทธิวัตถุนิยมในแง่สาขาของปรัชญาจะได้ ดังนี้

๑) อภิปรัชญา มีความเชื่อว่าความจริงมาจากธรรมชาติ ซึ่งประกอบสิ่งที่เป็นวัตถุสามารถสัมผัสจับต้องได้ และพิสูจน์ได้ด้วยวิธีวิทยาศาสตร์

๒) ญาณวิทยา มีความเชื่อว่าธรรมชาติเป็นบ่อเกิดของความรู้ทั้งมวลความรู้ได้มาจากการได้เห็นได้สัมผัสด้วยประสาทสัมผัส ถ้าสังเกตไม่ได้มองไม่เห็น ก็ไม่เห็นว่าเป็นความรู้ที่แท้จริง

๓) คุณวิทยา มีความเชื่อว่าธรรมชาติสร้างทุกอย่างอย่างมาดีแล้ว ในด้านจริยศาสตร์ก็ควรประพฤติปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ กฎธรรมชาตก็คือศีลธรรมจรรยา ขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งใช้ควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ ส่วนสุนทรียศาสตร์เป็นเรื่องของความงามตามธรรมชาติสะท้อนความงามตามธรรมชาติออกมา

สรุปว่า ปรัชญาลัทธิวัตถุนิยมหรือสำนึกนิยม นั้น เน้นความเป็นจริงตามธรรมชาติ การศึกษาหาความจริงได้จากการสังเกต สัมผัสจับต้องได้ และเชื่อในกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แนวทางการศึกษาเน้นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ถือว่าเป็นต้นกำเนิดของวิชาวิทยาศาสตร์

๓. ลัทธิประสบการณ์นิยม (Experimentalism) หรือ ลัทธิปฏิบัตินิยม (Pragmatism)

นักปรัชญากลุ่มนี้ให้ความสนใจในโลกแห่งประสบการณ์ฝ่ายวัตถุนิยม มีความเชื่อในความเป็นจริงเฉพาะสิ่งที่มนุษย์พบเห็นได้เป็นธรรมชาติที่ปราศจากการปรุงแต่ง เป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ ส่วนประสบการณ์นิยมมิได้หมายถึงสิ่งที่เราพบเห็นในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่หมายรวมถึงสิ่งที่มนุษย์กระทำ คิด และรู้สึก รวมถึงการคิดอย่างใคร่ครวญและการลงมือกระทำ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในผู้กระทำ กระบวนการทั้งหมดที่เกิดขึ้นครบถ้วนแล้วจึงเรียกว่าเป็น “ประสบการณ์” ความเป็นจริงหรือประสบการณ์นั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามเงื่อนไขแห่งประสบการณ์

นักปรัชญาที่เป็นผู้นำกลุ่มคือ วิลเลียม เจมส์ (William James) และจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ชาวอเมริกัน วิลเลียมเจมส์ มีความเห็นว่าประสบการณ์และการปฏิบัติเป็นสิ่งสำคัญส่วนแนวคิดของจอห์น ดิวอี้ เชื่อว่ามนุษย์จะได้รับความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆจากประสบการณ์เท่านั้น

ถ้าพิจารณาปรัชญาลัทธิประสบการณ์นิยมในแง่ของสาขาของปรัชญา ดังนี้

๑) อภิปรัชญา เชื่อว่าความจริงเป็นโลกแห่งประสบการณ์ สิ่งใดที่ทำให้สามารถได้รับประสบการณ์ได้ สิ่งนั้นคือความจริง

๒) ญาณวิทยา เชื่อว่าความรู้จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการลงมือปฏิบัติ กระบวนการแสวงหาความรู้ก็ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific method)

๓) คุณวิทยา เชื่อว่าความนิยมจะเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติทางด้านศีลธรรม จรรยาเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างและกำหนดขึ้นมาเอง และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ส่วน สุนทรียศาสตร์เป็นเรื่องของความต้องการและรสนิยมที่คนส่วนใหญ่ยอมรับกัน

สรุปได้ว่า ปรัชญาลัทธิประสบการณ์นิยมนั้นจะเน้นให้คนอาศัยประสบการณ์ ในการแสวงหาความเป็นจริงและความรู้ต่างๆ ได้มาจากประสบการณ์ การศึกษาในแนว ลัทธิปรัชญานี้เน้นการลงมือกระทำเพื่อหาความจริงด้วยคำตอบของตนเอง

๔. ลัทธิอัตถิภาวะนิยม (Existentialism)

ลัทธิอัตถิภาวะนิยม^๕ เป็นลัทธิปรัชญาที่เกิดขึ้นหลังสุด มีแนวความคิดที่น่าสนใจ และท้าทายต่อการแสวงหาของนักปรัชญาในปัจจุบัน

Existentialism ตามความหมายของศัพท์ คือ “Exist” แปลว่าการมีอยู่ เช่น ปัจจุบันมีมนุษย์อยู่ก็เรียกว่าการมีมนุษย์อยู่หรือ Exist ส่วนไดโนเสาร์ไม่มีแล้วก็เรียกว่า มันไม่มี Exist คำว่า “Existentialism” นั้น ก็มีหมายความว่า “มีความเชื่อในสิ่งที่มีอยู่ จริงๆ เท่านั้น (The world of existing)”

หลักปรัชญาสำคัญของลัทธินี้ คือ การมีอยู่ของมนุษย์มีมาก่อนลักษณะของ มนุษย์ (Existence precedes essence) ซึ่งความเชื่อดังกล่าวนั้นก็ขัดแย้งกับหลัก คริสต์ศาสนา ซึ่งมีแนวความคิดว่าพระเจ้าทรงสร้างมนุษย์และสรรพสิ่งในโลก ก่อนที่จะ ลงมือสร้างมนุษย์นั้นพระเจ้ามีความคิดอยู่แล้วว่ามนุษย์ควรจะเป็นอย่างไร ควรจะมี ลักษณะอย่างไร ควรจะประพฤติปฏิบัติอย่างไรทั้งหมดเป็นเนื้อหาหรือสาระ ลักษณะ ของมนุษย์มีมาก่อนการเกิดของมนุษย์ มนุษย์จะต้องอยู่ในภาวะจำยอมที่จะต้องปฏิบัติ ตามพระประสงค์ของพระเจ้า หหมดเสรีภาพที่จะเลือกกระทำตามความต้องการของ ตนเอง

ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวะนิยมไม่ยอมรับแนวคิดดังกล่าว มีความเชื่อเบื้องต้นว่า มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่า ไม่มีลักษณะใดๆ ติดตัวมา ทุกคนมีหน้าที่เลือก ลักษณะหรือสาระต่างๆ ให้กับตัวเอง การมีอยู่ของมนุษย์ (เกิด) จึงมีมาก่อนลักษณะของ มนุษย์หลักการที่สำคัญของปรัชญานี้คือจะให้ความสำคัญแก่มนุษย์มากที่สุด มนุษย์มี เสรีภาพในการกระทำสิ่งต่างๆได้ตามความพอใจและจะต้องรับผิดชอบในสิ่งที่เลือก

^๕ กิรติ บุญเจือ. สารานุกรมปรัชญา. (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒). หน้า ๑๒.

ถ้าพิจารณาลัทธิอัตถิภาวนิยมในแง่สาขาของปรัชญาจะได้ ดังนี้

๑) อภิปรัชญา ความจริงเป็นอย่างไรมันขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลจะพิจารณา และกำหนดว่าอะไรคือความจริง

๒) ญาณวิทยา การแสวงหาความรู้ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลที่จะเลือกสรรเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

๓) คุณวิทยา ทุกคนมีเสรีภาพที่จะเลือกค่านิยมที่ตนเองพอใจด้วยความสมัครใจส่วนความงามนั้นบุคคลจะเป็นผู้เลือกและกำหนดเอง โดยไม่จำเป็นจะต้องให้ผู้อื่นเข้าใจ

สรุปว่า ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยมนั้นเป็นปรัชญาที่ให้ความสำคัญแก่นมนุษย์ว่ามีความสำคัญสูงสุด มีความเป็นตัวของตัวเอง สามารถเลือกกระทำการใดๆได้ตามความพอใจ แต่จะต้องรับผิดชอบในสิ่งที่กระทำ การศึกษาในแนวลัทธิปรัชญานี้จะให้ผู้เรียนมีอิสระในการแสวงหาความรู้ เลือกสิ่งต่างๆ ได้อย่างเสรี มีการกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ขึ้นมาเอง แต่ต้องรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม

แหล่งกำเนิดของความคิดทางปรัชญา

แหล่งกำเนิดของความคิดทางปรัชญาของโลก แบ่งเป็น ๒ แหล่งใหญ่ คือ

๑. ปรัชญาตะวันตก

๒. ปรัชญาตะวันออก

ปรัชญาสองสายนี้ได้ไหลผ่านกาลเวลาแห่งประวัติศาสตร์มนุษยชาติเป็นเวลาหลาย พันปี มีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์มาทุกยุคสมัย จากอดีต ปัจจุบันและอนาคต トラบเท่าที่มนุษย์ยังคงดำรงอยู่ในโลก ทั้งปรัชญาตะวันตกและตะวันออกต่างมุ่งศึกษาในประเด็นที่สังคมในยุคต่างๆ ให้ความสนใจความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิต^๒ เป็น การเปิดตัวเองของมนุษย์เพื่อศึกษาโลกทรรศน์เกี่ยวกับภาวะที่มีอยู่ (Being) ตามบริบทของสังคมตามหลักเหตุ-ผล มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของปรัชญาตะวันตกและตะวันออก

^๒ สุนทร ณ รั้งธี, ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพมหานคร : บทพิการพิมพ์, ๒๕๒๑).

๑. ความหมายของปรัชญาตะวันตกและตะวันออก

๑) ปรัชญาตะวันตก หมายถึง แนวความคิด หลักการ และความรู้ทางปรัชญาที่เกิดขึ้นในซีกโลกตะวันตกทั้งหมด ซึ่งนักปรัชญาเมธีเชื่อกันว่าทางซีกโลกตะวันตกได้คิดค้นขึ้น ก่อให้เกิดขึ้นหรือตั้งสำนักขึ้น โดยปกติแล้วมักจะถือกันว่าปรัชญาตะวันตกเริ่มก่อตัวขึ้นประมาณ ๖๐๐ ปีก่อนคริสตศักราช และเมื่อเกิดขึ้นก็ได้มีความเจริญและวิวัฒนาการทางด้านความรู้ความคิดเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน

๒) ปรัชญาตะวันออก หมายถึง ปรัชญาที่เกิดขึ้นทางแถบตะวันออกทั้งหมด เช่น ปรัชญาอินเดีย ปรัชญาจีน ปรัชญาญี่ปุ่น เป็นต้น ปรัชญาตะวันออกส่วนใหญ่เป็นปรัชญาชีวิต มุ่งศึกษาเพื่อรู้และเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติมีพื้นฐานมาจากศาสนาที่มุ่งรู้แจ้งตนเองก่อนแล้วจึงศึกษาให้รู้สิ่งนอกตัวภายหลังโดย ได้รับอิทธิพลความคิดพื้นฐานมาจากปรัชญาอินเดีย

๒. ลักษณะของปรัชญาตะวันตกและตะวันออก

ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ในบริบทของตะวันตกและตะวันออก ได้แก่

๑) ปรัชญาตะวันตก ถือกำเนิดในดินแดนกรีกโบราณ (ก่อน ค.ศ. ๑๕๐๐) ได้ปรากฏมีนักปรัชญาชื่อว่า “ธาลีส” (Thales of Miletus, ๖๒๔-๕๔๖ ก่อนคริสตศักราช) ที่ถือว่าเป็นผู้ทรงคุณวุฒิชาวกรีก^๗ ซึ่งนักวิชาการสาขาวิชาปรัชญายกย่องว่าเป็นบิดาแห่งปรัชญาตะวันตก ท่านกำหนดกรอบในการอธิบายความเป็นจริง (Reality) ด้วยการตั้งคำถามเกี่ยวกับปฐมธาตุที่เป็นพื้นฐานให้สรรพสิ่งดำรงอยู่ (อะไรคือปฐมธาตุ) โดยวิเคราะห์ได้สองประเด็นสำคัญคือ “อะไรเป็นสิ่งเที่ยงแท้” และ “จะอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ได้อย่างไร”^๘ การกำหนดกรอบคำถามเพื่อแสวงหาคำตอบตามหลักเหตุผลของธาลีส มีผลทำให้สานุศิษย์และผู้สนใจแสวงหาความเป็นจริงพยายามหาคำตอบในกรอบดังกล่าว ธาลีสได้วางพื้นฐานและอธิบายคำตอบไว้ ทั้งนี้แบ่งประเด็นความคิดที่นักปรัชญาตะวันตกสนใจได้สองประเด็นใหญ่ๆ

^๗ พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต), ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖). หน้า ๓๕-๓๗.

^๘ Stumpf, S. E., *Philosophy : History and Problems*, McGraw - Hill Book Company, New York, 1989. p.4.